

عناصر نشانه‌شناسی

(ولاند بارت)

تألیف و ترجمه: دکتر ابراهیم شیخ زاده

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی)

www.ketab.ir

سرشناسه	: بارت، رولان. ۱۹۱۵ - ۱۹۸۰ م.
عنوان و نام پدیدآور	: Barthes, Roland
مشخصات نشر	: عناصر شبه‌شناسی / رولاند بارت : تألیف و ترجمه ابراهیم شیخ‌زاده.
مشخصات ظاهری	: انتشارات نور عطا. ۱۳۹۶.
شابک	: ۱۲۴ ص.: جدول.
وضعیت فهرست نویسی	: ۱۸۵۰۰۰ ریال: 978-600-94909-8-1
یادداشت	: فیا
یادداشت	: Eléments de sémiologie. : عنوان اصلی:
یادداشت	: کتاب حاضر از منی انگلیسی تحت عنوان "Elements of semiology, c1967." به فارسی ترجمه شده است.
یادداشت	: چاپ قبلی کتاب حاضر با ترجمه محمد محمدی توسط انتشارات الهدی در سال ۱۳۷۰ منتشر شده است.
یادداشت	: واژه‌نامه.
یادداشت	: کتابخانه: ص. ۱۰۱ - ۱۰۸.
یادداشت	: بهانه.
موضوع	: عنصر شناسی
موضوع	: Semantics
شبهه افزوده	: شیخ‌زاده مرید. ابراهیم. ۱۳۵۳ -
شبهه افزوده	: SheikhZadeh Marand, Ebrahim
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ۱۴۹ ۲۳۵/۷
رده بندی دیویی	: ۴۰۱/۴۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۷۲ ۳۱۱

نام کتاب: عناصر شبه‌شناسی

تألیف و ترجمه: ابراهیم شیخ‌زاده

ویراستار: محمد فراهانی

نوبت چاپ: چاپ اول - ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰

ناشر: انتشارات نور عطا

چاپخانه: سیما رسانه

قیمت: ۱۸۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۰۹-۸-۱

۳۰	 ۲.۱.۳. فرم و ماهیت
۳۱	 ۲.۱.۴. نشانه شناختی
۳۲	 ۲.۲. مدلول
۳۳	 ۲.۲.۱. ماهیت مدلول
۳۳	 ۲.۲.۲. طبقه بندی مدلول های زبانی
۳۴	 ۲.۲.۳. مدلول های نشانه شناختی
۳۵	 ۲.۲.۳. دال
۳۵	 ۲.۳.۱. ماهیت دال
۳۶	 ۲.۳.۲. دسته بندی دال ها
۳۶	 ۲.۴. مفهوم (معنا)
۳۶	 ۲.۴.۱. ارتباط معنادار
۳۷	 ۲.۴.۲. اختیار و انبیه زبانشناسی
۳۸	 ۲.۴.۳. اختیار و انگیزه در زبانشناسی
۴۰	 ۲.۵. ارزش
۴۰	 ۲.۵.۱. ارزش در زبانشناسی

فصل سوم:

۳. زنجیره ی همسازه و نظام

۳.۱. دو محور زبان

۴۳	 ۳.۱.۱. روابط همنشینی و مشارکتی در زبانشناسی
۴۳	 ۳.۱.۲. طرح دوم مشارکت است (اگر هنوز هم واژگان سوسور را در نظر داشته باشیم)
۴۴	 ۳.۱.۳. استعاره و مجاز در آثار یاکوبسن
۴۵	 ۳.۱.۴. چشم اندازهای نشانه شناختی
۴۵	 ۳.۲. همسازه
۴۵	 ۳.۲.۱. همسازه و گفتار
۴۸	 ۳.۲.۲. عدم تجانس
۴۸	 ۳.۲.۳. آزمون جایجایی
۵۰	 ۳.۲.۴. واحدهای همنشینی
۵۱	 ۳.۲.۵. محدودیت های ترکیبی
۵۲	 ۳.۲.۶. هویت و فاصله ی واحدهای معنایی

۳,۳. نظام

- ۵۳..... ۳,۳,۱. شباهت ها و عدم شباهت ها؛ تفاوت ها
- ۵۴..... ۳,۳,۲. مخالفت ها
- ۵۵..... ۳,۳. طبقه بندی تضادها
- ۵۸..... ۳,۳,۴. تضادهای نشانه شناختی
- ۵۹..... ۳,۳,۵. مضاعف گرایی
- ۶۰..... ۳,۳,۶. خنثی سازی
- ۶۲..... ۳,۳,۷. تخلف (خطاهای)
- ۶۲..... ۳,۳,۶. خنثی سازی

فصل چهارم:

۴. دلالت و مفهوم

- ۶۵..... ۴,۱. نظام های عجیب و سرگرم
- ۶۶..... ۴,۲. دلالت
- ۶۷..... ۴,۳. فرازبان

فصل پنجم:

۵. نتیجه گیری

- ۶۹..... تحقیقات نشانه شناختی

فصل ششم:

- ۷۳..... نشانه شناسی فرهنگی رولان بارت و تأثیر آن بر مطالعات فرهنگی
- ۷۳..... ۱- تعریف مطالعات فرهنگی
- ۷۵..... ۲. نشانه شناسی فرهنگی رولان بارت
- ۷۷..... رولان بارت و مطالعات فرهنگی
- ۷۹..... بازنمایی اسطوره ها در ادبیات پسانوگرا
- ۱۰۱..... فهرست کتب

مقدمه مترجم

تفکر نشانه‌شناسی به عنوان دانش مطالعه نشانه‌ها و فرایندهای تائیلی، در گذشته‌های دور در متون می‌توان یافت اما آنچه که به عنوان نشانه‌شناسی معاصر مطرح است تقریباً از اوایل قرن بیستم آغاز شد. به از دو حوزه مهم منطق و زبان‌شناسی شکل گرفته است.

در نتیجه آراء و پژوهشهای چارلز سندرس پیرس، منطق دان و فیلسوف عمل‌گرای امریکایی بود که نشانه‌شناسی عنوان رسمی مستقل پیدا نمود. از نظر پیرس نشانه‌شناسی (*semiotics*) چارچوب ارجاعی است که هر مطالعه دیگری را در بر می‌گیرد. دو موضوع مهم در نشانه‌شناسی پیرس یکی به رابطه‌های و جهی در رابطه دلالتی تأکید دارد که عبارتند از باز نمون، موضوع (ابژه) و تفسیر، دیگری برای انواع نشانه‌ها طبقه‌بندی‌های مختلفی را ذکر نمود که مشهورترین آن طبقه‌بندی سه‌گانه نشانه‌های شمایی (*iconic*)، نمایه‌ای (*indexical*) و نمادین (*symbolic*) می‌باشند.

تقریباً همزمان با پیرس، زبان‌شناس سوئیسی فردینان دو سوسور، به طرح کردن دانش نشانه‌شناسی پرداخت. سوسور در مجموعه گردآوری شده درس‌هایش دوره زبان‌شناسی عمومی این چنین مطرح نموده است:

می‌توان دانشی را در نظر گرفت که به بررسی نقش نشانه‌ها در زندگی جامعه می‌پردازد این دانش بخشی از روان‌شناسی اجتماعی عمومی خواهد بود که ما آن را نشانه‌شناسی [*semiologie*] می‌نامیم (از واژه یونانی *semeion* «نشانه») نشانه‌شناسی برای ما مشخص می‌سازد که نشانه‌ها از چه تشکیل شده‌اند و چه قوانینی بر آنها حاکم است. از آنجا که این دانش هنوز به وجود نیامده، نمی‌توان گفت که چه خواهد بود ولی چون

حق وجود دارد، جایگاهش از پیش تعیین شده است.

نشانه‌شناسی به عنوان یکی از روشهای کیفی در پژوهش‌های علوم انسانی به دنبال دست‌یابی به واقعیت پیدا و پنهان در بطن اجتماعی کلمات و نوعی گفتمان تولید شده در مقتضیات زمان می‌باشد که در میانه قرن بیستم همراه با جنبش ساختگرایی بویژه در فرانسه اهمیت چشمگیری پیدا نمود که توسط سوسور بر پایه نشانه‌شناسی اولیه مورد توجه واقع شده است و در بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی مورد استفاده قرار گرفت. که در این میان رولان بارت (۱۹۸۰-۱۹۱۵) نقش اصلی را عهده دار بود. وی یکی از مهمترین متذکران و منتقدان ادبی در قرن بیستم بود که همواره در جستارهای خود و نظریه پردازی فرهنگی، بر اهمیت نشانه‌شناسی تاکید می‌کرد.

رولان بارت در نشانه‌شناسی درباره علم نشانه‌شناسی اظهار می‌کند که اگرچه ایده‌های سوسور را همه و سر فصل‌های بزرگی بودند، اما نشانه‌شناسی هنوز دانشی نوپاست. و امروزه برخاسته از سوسور که فکر می‌کرد زبان شناسی بخشی از دانش عمومی نشانه‌هاست، دیگر اطلاعاتی و حیرت ندارد که بتوان در زندگی امروز نظامهای جامع که از نشانه‌ها تشکیل شده‌اند را بیرون از حوزه زبان‌شناسی پیدا نمود. و در شناسایی چنین نظامهایی باید گفت، یک زبان درجه دوم هستند که واحدهای آن دیگر تک‌هجاها و تک‌واژه‌ها نیستند بلکه بخشهای بزرگتری را کنار می‌گذارند که به اشیاء یا قسمت‌هایی ارجاع دارند. و شاید سرنوشت نشانه‌شناسی در حل شدن آن در زبان‌شناسی باشد. و در نتیجه باید گفت که این نشانه‌شناسی است که جزئی از زبان‌شناسی است.

بدین ترتیب بارت با استفاده از قواعد زبان‌شناسی، نشانه‌شناسی را با توجه به دیالکتیک‌های موجود بین زبان/گفتار، دال/مدلول، نظام/همانند، محورهای همنشینی و جاننشینی و تطابق/تضمن بررسی میکند. همچنین وی خاطر نشان کرد که با استفاده از زبان‌شناسی ساختگرا می‌توان وحدت تحقیقات انجام شده توسط ساختگرایان در انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و سبک‌شناسی که همگی حول و حوش مفهوم دلالت قرار دارند را روشن نمود.

هدف تحقیق نشانه‌شناختی از نظر بارت، بازسازی و تجدید بنای کارکرد نظامهای دلالت (به غیر از زبان) بر طبق نوعی فرآیند ساختگرایانه است که می‌خواهد خیال را در باره اشیاء مشاهده کند. بارت عقیده داشت که در تعامل با نشانه‌ها است که می‌توان به متن نزدیک شد.

وی درباره شیوه تحقیق نشانه‌شناسی متذکر می‌شود که می‌بایست بر اساس یک اصل محدود کننده که اصل تناسب است، توصیفات و ویژگیهای واقعیات را از یک نقطه نظر

گردآوری کرد و محدوده های نظام مورد بررسی چون از پیش شناخته شده نیستند باید برای شناخت پردازش شود تا ساختار و هیات کلی بر اساس نوعی اختیار تعیین شود. و برای انتخاب این هیات کلی توصیه می کند که اولاً باید به اندازه کافی گسترده باشد تا عناصر آن یک نظام کامل از شباهتها و تفاوتها را اشباع کند و ثانیاً باید تا حد ممکن همگن باشد یعنی عناصر آن در جوهر و ماده و نیز در همزمان بودن همگن باشند.

با توجه به اینکه نشانه‌شناسی با هر چیزی که بتواند یک نشانه قلمداد شود، سر و کار دارد؛ از قبیل کلمات، شکل، تصاویر، اصوات، اشیاء و نشانه‌شناسان معاصر، نشانه‌ها را به‌طور منطقی مطالعه نمی‌کنند؛ بلکه به بررسی آن‌ها به‌عنوان بخشی از نظام‌های نشانه‌ای (مثلاً یک رسانه یا ژانر) می‌پردازند. آن‌ها به دنبال پاسخ به این پرسش‌اند که معناها چگونه ساخته می‌شوند و واقعیت چگونه باز نمایی می‌شود؟

به عبارت دیگر پژوهش‌های راجع به ارتباط بصری غیر زبان را نشانه‌شناسی می‌گوییم. علائم راهنمایی جاده‌ها، نقشه‌کشی، تصاویر مربوط به کالبدشناسی، شکل‌های بدنه و بال هواپیما، نمودارهای تصویری نقشه‌های سیم‌کشی، نمودارهای سازمانی، داستان‌های مصور بدون شرح، نمودارهای ترمیمی (خطی)، آگهی‌های تبلیغاتی بصری، همگی در نشانه‌شناسی مطالعه می‌شوند.

کتاب حاضر گامی در راستای نشانه‌شناسی عصر رین در حوزه های مختلف فرهنگی و اجتماعی که از ضرورت‌های جامعه امروزی با پیوندهای فرهنگی، اجتماعی و اطلاعاتی می‌باشد، برای کلیه محققان، اندیشمندان، دانش‌روهان و دانشجویان گرامی توصیه می‌شود. لازم به ذکر است، کتاب حاضر توسط انتشارات روزگار و کولین اسمیت از فرانسوی به زبان انگلیسی ترجمه شده است.

سوسور در کتابش بنام اصول زبانشناسی عمومی که برای اولین بار در سال ۱۹۱۶ به چاپ رسید وجود علم نشانه ها یا، نشانه شناسی، که زبانشناسی تنها یک بخش آن را شکل می دهد، مطرح کرد. از اینرو هدف نشانه شناسی برگزیدن هر نظام نشانه ای با هر ماهیت و محدودیتی است؛ تصاویر، زشت ها، اصوات موسیقایی، اشیاء، و ترکیب پیچیده ی تمامی این موارد که شکل دهنده ی محتوای آئین ها، قراردادهای یا سرگرمی های عمومی هستند این امور اگر تشکیل دهنده ی زبانها نباشند، حداقل تشکیل دهنده ی نظام های معنایی هستند. شکی نیست که توسعه ی ارتباطات جمعی امروزه ارتباط خاصی با زمینه های گسترده ای در رسانه ی مفهومی دارند، درست زمانی که موفقیت رشته هایی مانند زبانشناسی، سوری اطلاعات، منطق صوری و انسان شناسی ساختاری ابزارهای جدیدی را برای تحلیل معنا می کنند. در حال حاضر نوعی نیاز در خصوص نشانه شناسی وجود دارد که برگرفته از علاقه ی تعدادی از محققان نیست، بلکه برگرفته از سابقه ی بسیار دنیای مدرن است.

اگرچه ایده های سوسور پیشرفتهای عظیمی را ایجاد کرده است، حقیقت اینست که نشانه شناسی بصورت یک علم آزمایشی و تجربی محسوب می شود. دلیل این امر بسیار ساده است. سوسور و به دنبال او بسیاری از نشانه شناسان مهم فکر می کردند که زبانشناسی به طور محض بخشی از داسی نشانه ها را تشکیل داده است. در حال حاضر مشخص نیست که در زندگی اجتماعی امروز نظامهای گسترده ی نشانه ها در خارج از زبان انسان یافت شوند. نشانه شناسی تا به حال خودش را درگیر کدهایی بغیر از علائق ناچیز کرده است مانند کد های بزرگراه؛ لحاظ ای که به نظام ها می پردازیم معنای جامعه شناختی بیشتر از معنای ظاهری می شود، و باید بار دیگر با زبان مواجهه می شویم. درست است که اشیاء، تصاویر و الگوهای رفتاری می تواند معنا ایجاد کنند اما در مقیاس بزرگ هیچگاه بصورت خودگردان نیستند؛ هر نظام نشانه شناختی دارای ترکیب زبانشناسی خودش است. بطور مثال در جایی که ماهیت بصری وجود داشته باشد معنا از طریق تکثیر و تکرار در یک پیام زبانی تثبیت می گردد (که در حوزه ی سینما، تبلیغات، کمیک استریپ ها، عکاسی های مطبوعاتی و غیره اتفاق می افتد) به گونه ای که از لحاظ روابط ساختاری حداقل بخشی از پیام تمثالی یا راند بوده یا بوسیله ی نظام زبانی بکار گرفته می شود. همانند جمع آوری اشیاء (پوشاک، خوراک)، آنها از وضعیت نظام هایی که تاکنون با اتکا بر زبان پیش می رفتند بهره می برند، نظام هایی که

دال های خودشان (در فرم فهرست علائم و اختصارات) اقتباس کرده و مدلول های^۱ خود را (در فرم های کاربردها یا دلایل) نامگذاری می کردند: ما بسیار بیشتر از زمان های قبل و علیرغم گسترش توضیحات تصویری تمدن کلمات مکتوب محسوب می شویم. سرانجام، و به طور بسیار کلی تر، درک نظام تصاویر و اشیایی که مدلول آنها بتواند مستقل از زبان وجود داشته باشد بسیار سخت به نظر می رسد: بمنظور درک آنکه یک شی بر چه چیز دلالت دارد به ناچار باید به وجود و تفرد زبان تغییر موضع دهیم: هیچ معنایی وجود ندارد که معین شده باشد، و دنیای مدلول ها بغیر از دنیای زبان نیست.

بنابراین دیر یا زود، نشانه شناسی نیازمند یافتن زبان (در معنای عادی این اصطلاح) در داخل خود، نه فقط بعنوان یک مدل، بلکه بعنوان اجزا تشکیل دهنده است، گرچه کار در آغاز به معضعات غیرزبانی دلالت دارد. با اینحال چنین زبانی کاملاً زبان مد نظر زبانشناس نیست: این یک زبان مرتبه دوم همراه با پیوستگی اش است البته نه بیشتر بر اساس واژک ها، و اما باید که عمدتاً بر روی شکستن گفتمانی که به اشیاء یا اپیزودهایی اشاره دارد که معنایان را بر زبان است، اما نمی توانند هیچگاه مستقل از آن وجود داشته باشند. بنابراین، شاید نشانه شناسی بمنظور فراگیری در *trans-linguistics* معین شده باشد که ممکن است معالج با اسلوره، روایت، روزنامه نگاری، یا از سوی دیگر اهداف تمدن ما باشند یعنی تا جایی که طرح می شوند (از طریق جراید، اطلاعاتیه ها، مصاحبه ها، مکالمات و شاید حتی زبان درون که توسط قوانین تخیل اداره می شوند). در واقع حال باید با امکان برعکس کردن اظهار هم، روبرو شویم: زبانشناسی بخشی از علم کلی نشانه ها نیست، حتی بخش خاصی از آن است. نشانه شناسی است که بخشی از زبانشناسی بشمار می رود: دقیق تر اینکه نشانه شناسی بخشی است که واحدهای عالی مفهومی گفتمان را پوشش می دهد. با این وارونگی انتظار داریم تا پیوستگی و وحدانیت تحقیق انجام شده در زمینه ی انسان شناسی، جامعه شناسی، روان داری و سبک مربوط به مفهوم دلالت را روشن سازیم.

بنابراین بی تردید یک روز نیاز برای تغییر ویژگی اش حس خواهد شد و نشانه شناسی اگر کاملاً شکل مشخصی بخود نگیرد باید اول از همه و یا حداقل سعی کند تا خودش را بیرون کشیده و امکانات و عدم امکاناتش را کشف کند. این امر تنها بر اساس تحقیقات مقدماتی عملی می باشد. و در حقیقت باید از قبل اذعان کند که چنین تحقیقی هم

۱. در اینجا ما در خصوصی ترجمه ی *signifiant* و *signifié* انگلیسی را بر لاتین ترجیح دادیم، حتی به قیمت

استفاده از فرم جمع "signifieds"

دارای عدم اتکای بنفس و هم دارای بی احتیاطی است: عدم اتکا بنفس به این دلیل که دانش نشانه شناختی در حال حاضر می تواند تنها کپی دانش زبانشناسی محسوب شود؛ بی احتیاط به این دلیل که این دانش باید فوراً حداقل بعنوان یک پروژه در خصوص اشیاء غیرزبانی بکار گرفته شود.

عناصر مطرح شده در اینجا منحصرأ دارای هدف اقتباس زبانشناسی مفاهیم تحلیلی هستند که ما به پیشینه ای فکر می کنیم که به طور کلی باید برای شروع تحقیقات در زمینه ی نشانه شناسی کافی باشد. در گردآوری آنها از پیش تعریف نشده که آنها در طی زمان تحقیق بدون عیب و سالم باقی می ماند؛ و همچنین نشانه شناسی همواره مجبور به پیروی تنگ از مدل زبانشناسی نیست. ما بطور محض واژگانی را پیشنهاد داده و روشن کرده ایم به این امید که دستور اولیه (البته بطور موقتی) را برای معرفی درون جمعی از حقایق مهم باهم گن میسر سازد. در واقع آنچه ادعا می کنیم ایجاد اصولی برای طبقه بندی موضوعات است.

بنابراین این عناصر نشانه شناسی تحت چهار عنوان که قرض گرفته از زبانشناسی ساختاری است، گروه بندی شده اند:

(۱) زبان و گفتار.

(۲) مدلول و دال.

(۳) همنشینی و نظام (یستم).

(۴) دلالت و مفهوم.

مشاهده می شود که این عناوین به شکل های دوتایی ظاهر می شوند؛ همچنین خواننده متوجه این امر می شود که طبقه بندی دوتایی مفاهیم را بکار ساختار رایج است، همانند فرازبانی که زبانشناس بازتولید می کند، همانند آینه، ساختار دوتایی این نظام را شرح می دهد؛ و در زمان لازم می توان بیان کرد که این امر برای بررسی بررسی طبقه بندی دوتایی در گفتمان علوم اجتماعی معاصر بسیار آموزنده بشمار می رود. رده بندی این علوم اگر به خوبی شناخته شود بدون شک اطلاعات بسیاری را فراهم می کند که ممکن است در زمان ما زمینه ی تخیلات و تصورات روشنفکرانه نامیده شود.